

відмінність кількісного наповнення різних груп, полегшити їхнє розпізнавання та інтерпретацію у різних типах дискурсу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Апресян Ю. Д. Избранные труды / Юрий Дереникович Апресян. – М. : Школа „Языки рус. культуры”, 1995. – Т. 2. – 767 с.
2. Врабель Т. Т. Перформативний аналіз англійського похідного дієслова / Т. Т. Врабель // Проблеми романо-германської філології : зб. наук. праць. – Ужгород : „Патент”, 2002. – С. 22–29.
3. Остин Дж. Л. Слово как действие / Дж. Л. Остин // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1986. – Вып. 17. – С. 23–129.
4. Почепцов Г. Г. (мл.) Анализ перформативных высказываний / Г. Г. Почепцов (мл.) // Филологические науки. – 1982. – № 6. – С. 63–66.
5. Почепцов Г. Г. (мл.). Коммуникативные аспекты семантики / Георгий Георгиевич Почепцов (мл.). – К. : Вища школа, 1987. – 131 с.
6. Серль Дж. Р. Основные понятия исчисления речевых актов / Дж. Р. Серль, Д. Вандервекен // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1985. – Вып. 16. – С. 242–263.
7. Серль Дж. Р. Классификация иллокутивных актов / Дж. Р. Серль ; [пер. с англ. В. З. Демьянкова] // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1986. – Вып. 17. Теория речевых актов. – С. 170–194.
8. Терещенко Т. В. Мовленнєві акти з перформативними виразами в сучасній німецькій мові: дис. ... кандидата філол. наук : 10.02.04 / Терещенко Тетяна Вікторівна. – К, 2001. – 203 с.
9. Austin J. L. How to do things with words / J. L. Austin. – Cambridge/Mass. : Harvard Univ. Press, 1962. – 166 p.
10. Falkenberg G. Explizite Illokutionen / G. Falkenberg // ZPSK. – 1990. – Bd. 43, Heft 4. – S. 500–514.
11. Pelz H. Linguistik. Eine Einführung / H. Pelz. – 8. Aufl. – Hamburg : Hoffmann und Campe, 2004. – 352 S.

Липская Е. Проблема классификации перформативных глаголов в современной лингвистике.

Статья посвящена проблеме классификации перформативных глаголов в современной лингвистике. Выяснены преимущества и недостатки существующих классификаций перформативных глаголов. Установлены критерии и принципы, которые легли в их основу. Разработана классификация потенциальных перформативных глаголов современного немецкого языка.

Ключевые слова: перформативный глагол, иллокутивная сила, ассертивный, комиссивный, директивный, декларативный, этикетный класс глаголов, семантическая группа, лексико-семантический вариант.

Lips'ka J. Classification of Performative Verbs in Modern Linguistics.

The article focuses on the problem of performative verbs' classification in modern linguistics. Advantages and disadvantages of the existing performative verbs' classifications have been ascertained. The criteria and principles according to which the verbs were classified have been determined. The classification of potential performative verbs has been developed.

Key words: performative verb, illocutive force, assertive, commissive, directive, declarative, etiquette verb classes, semantic group, lexical-semantic variant.

Лілія Мартинова

(Вінниця)

УДК 81'367.622.21(045)

СЛОВОВІРНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЗБІРНИХ ІМЕННИКІВ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

У статті зроблено огляд збірних суфіксально оформлених іменників, який показує, що це найменша за чисельністю група однинних іменників у сучасній українській мові. Визначено словотвірний потенціал збірних іменників у сучасній українській мові.

Ключові слова: однинні іменники, збірні іменники, словотвір, словотвірний потенціал.

Міжривневі зв'язки словотвору як науки про способи творення слів надзвичайно широкі. Словотвір, тісно пов'язаний з лексикологією, семасіологією, ономасіологією, морфологією, синтаксисом та ін., не може не зазнавати зворотних впливів. Відомо, що втручання у дериваційні явища лексичних, семантичних процесів суттєво порушують регулярність словотвору. Зв'язок із морфологією, навпаки, здатний частково компенсувати його власну недостатню впорядкованість, оскільки ступінь регулярності мовних явищ на морфологічному зрізі є найвищим.

Метою статті є проблеми визначення словотвірного потенціалу збірних іменників у сучасній українській мові, встановлення структурної та семантичної типології десубстантивів.

Відповідно до цієї мети визначаємо конкретні **завдання**:

- простежити реалізацію у мові словотвірного потенціалу однинних іменників в цілому та збірних іменників зокрема;
- з'ясувати фактори, що мають безпосередній вплив на словотвірний потенціал іменників: семантичні, граматичні, стилістичні, словотвірні параметри твірних слів та характеристики словотвірних типів похідних.

Проблемі лінгвістичного статусу форм збірності приділено чимало уваги в працях багатьох лінгвістів – О.О.Потебні, Л.В.Щерби, О.О.Шахматова, В.В.Виноградова, О.О.Реформатського, В.І.Дехтярьова, Д.І.Руденка та ін. Проте вона і сьогодні залишається важливою і актуальною для дослідників [4, с.1.].

Недостатньо вивчені не тільки питання статусу та природи збірних іменників, але й семантичні, морфологічні, функціональні особливості цих форм. Окремо треба підкреслити невивченість їхніх словотвірних можливостей. Так, за даними словника російської мови О.О.Тихонова лише 1% збірних іменників можуть бути розглянуті як мотивуючі для слів інших частин мови. Проте словник не дає інформації про кількісний та якісний склад цих слів, не уточнено й те, від якого об'єму матеріалу він береться.

Останнє важливе тим, що вивченню словотвірної активності будь-якої частини словника повинна передувати якомога більш точна визначеність складу цієї словникової частини. Отже, перш ніж досліджувати словотвірний потенціал збірних іменників, ми повинні визначити їх кількісний склад, а це неможливо без визначення свого ставлення до категорії збірності загалом.

Традиційно до збірних відносяться тільки похідні за своєю словотвірною структурою слова зі спеціальними суфіксами збірності, що формують відповідні словотвірні типи. Але й у межах усталеного розуміння збірності є чимало суперечливих, нерозв'язаних питань. Одне з них стосується характеру словотвірних типів збірних іменників – є вони мутаційними чи модифікаційними.

Розв'язання цього питання пов'язане з певними проблемами.

Якщо вважати, що категорію збірності складають виключно модифікаційні словотвірні типи, то відповідно треба звузити поле збірності в українській мові. Адже модифікаційне словотвірне значення являє собою певний додатковий (модифікувальний, видозмінний) компонент значення, яким відрізняється мотивований член від немотивованого. При цьому обидва члени обов'язково належать до однієї частини мови, наразі – до іменника.

У такому випадку за межами збірних іменників залишається багато дериватів, збірність яких не підлягає сумніву і регулярно фіксується словниками: **садовина, городина, яровина, озимина** та ін., які мотивуються не іменниками, а відповідними прикметниками, і в результаті формують не модифікаційні, а мутаційні словотвірні типи. Отже, збірними можуть бути похідні не тільки модифікаційних, але й деяких мутаційних словотвірних типів. Аналіз показує, що такою двоїстістю відзначаються практично всі ділянки категорії

збірності, позначені тими чи іншими формантами. Це стосується і суфікса *-ство*, і суфікса *-ина*, і нуль-дериватів.

На основі сказаного будемо вважати, що категорія збірності складається словотвірними типами в першу чергу модифікаційного характеру і доповнюється словотвірними мутаційними типами.

Деривати модифікаційних типів мають одну важливу ознаку збірності: вони регулярно співпадають з формами однини і множини: *козак – козаки – козацтво, ганчірка – ганчірки – ганчір'я, жінка – жінки – жіноцтво*.

Деривати мутаційних типів, яким суфікси, крім збірності, надають ще й іншої семантики, не мають відповідників у формі однини і множини, хоч етимологічно вони з такими формами споріднені, бо історично від них походять: *голота, кіннота, садовина, городина, і под.*; не мають співвідносних форм однини і множини також збірні іменники з нульовим суфіксом: *молодь, юнь* [3, с. 65-66].

Слід зауважити, що лексичне значення таких слів вміщує компонент збірності, але вони не відповідають усім іншим вимогам цієї категорії. “Враховуючи такі специфічні ознаки збірності, як схожість чи тотожність між елементами збірних множин і їх однорідність, навряд чи можна погодитись, що перераховані найменування складаються з тотожних, внутрішньо однорідних частин. Тому інтерпретацію їх як збірних форм іменників вважають сумнівною” [4, с. 8].

Збірні суфіксально оформлені іменники загалом малопродуктивні в сучасній українській мові. Серед них є ціла низка абсолютно непродуктивних типів і типи з більш високою продуктивністю. До найбільш продуктивних типів, згідно думки багатьох учених, відносяться словотвірні типи на *-j-*, *-ств(о)*, *-н(я)*, *-ик(а)*, а також нільсуфіксальні деривати. Подальший опис проводиться у порядку зниження продуктивності словотвірних типів.

1. Словотвірний тип із суфіксом *-j-* налічує, за нашими матеріалами, понад 100 слів (за основу взятий “Словник української мови” в 11 томах).

Це іменники середнього роду на *-я-* з подовженням приголосного перед закінченням, що постали внаслідок фонетичних змін відповідних колишніх іменників із суфіксами *-ниє-*, *-тиє-*, типу *гілля, віття, ломаччя*, а також іменники середнього роду на *-я-* після апострофа типу *пір'я, ганчір'я* і т.д. Деривати з суфіксом *-j-* узагальнено називають групу однорідних осіб, тварин чи конкретних предметів, мотивуються іменниками відповідної семантики, формують відповідні семантичні підтипи. Найбільш об'ємним серед них є підтип із значенням сукупності конкретних предметів, дуже часто – пов'язаних якимось чином із деревом, його частинами, примітивними виробами із нього, із деревом як паливним матеріалом (*віття, галуззя, гілля, та ін.*).

Частотними є також назви: а) драного одягу (*клоччя, лахміття*); б) дрібних рослин, кущів чи їх частин (*грушия (діал.), кавуняччя*). Іноді такі найменування утворюються префіксально-суфіксальним шляхом: *пагілля, супліддя, суцвіття*; в) виробів (*брусся, мотуззя, обруччя, обіддя*). Рідше зустрічаються назви живих істот: людей (*браття, подружжя*); птахів, комах, плазунів (*вороння, гаддя* – усі пейоративно забарвлені); семантично відокремлені: *куп'я, обув'я (заст.), пір'я, сніп'я, струп'я* та префіксально-суфіксальні утворення *поголів'я, сузір'я*. Звичайно, цієї кількості похідних замало, щоб говорити про позитивний потенціал розглянутої групи збірних імен.

2. Суфікс *-ств(о)* є продуктивним формантом іменникових утворень збірності, що стосуються осіб. Словотвірний тип складається як із перших, основних значень лексем (*плебейство, боярство (іст.), чиновництво, чумацтво, шляхетство, лицарство, козацтво та ін.*), так і з вторинних ЛСВ слів (переважна більшість збірних на *-ств(о)* саме цього походження).

Формант *-ств(о)* - поліфункціональний, він може утворювати не тільки збірні, але й абстрактні іменники, кількість яких значно перевищує число збірних. При цьому словотвірні типи на *-ств(о)* абстрактного і збірного характеру слабо диференційовані, нерідко

пересікаються, породжують багато нерегулярних явищ у семантичній структурі слова. Порівняємо наявність збірного значення у слові *керівництво* і відсутність його у словах такого ж плану – *директорство, деканство, ректорство*. Але семантична нерегулярність (чи, може, недоліки лексикографічних видань) не перешкоджає тому, що цей словотвірний тип відносять до найбільш традиційних форм збірності, оскільки має системні кореляти у однині і множині: *людина – люди – людство, магнат – магнати – магнатство* і т.п. Усі досліджені деривати характеризує абсолютна словотвірна пасивність.

3. “Продуктивним суфіксом збірності виступає суфікс -н(я)” [1, с. 147].

Це модифікаційний тип, що семантично підрозділяється на 3 підтипи: назви сукупностей конкретних предметів; назви сукупностей осіб і назви сукупностей живих істот, як правило, дрібних – комах, пташок. Найменування сукупностей конкретних предметів типу *вориння (жердя), кайдання, коріння, кремення* та деякі ін. мотивуються конкретними іменниками і є стилістично нейтральними, без експресивного забарвлення. У назвах істот взагалі (і осіб, і неістот) суфіксу -н (я) притаманне яскраво виражене експресивне забарвлення, пор.: *куркульня, козачня, матросня* та ін. Жодна із наведених назв із суфіксом -н(я), незалежно від семантики, не спроможна виступити вершиною ні одночленної, ні багаточленної СП, збірні іменники на -н(я) характеризуються нульовим словотворчим потенціалом.

4. При дослідженні дериватів із суфіксом -ик(а) треба мати на увазі його полісемантичність і можливість утворення з його допомогою перш за все абстрактних назв на позначення наукових напрямків, сфер занятості, схильностей, що мотивуються агентивними іменами (пор.: *акробатика, астронавтика, балістика, гімнастика, германістика, криміналістика* та ін.)

Збірних назв серед слів на -ик(а) порівняно небагато; вони складають 2 різні за характером значення словотвірні типи. Один з них – модифікаційний - містить деривати, що мотивуються іменниками конкретного значення (неособи, неістоти), називають сукупності явищ, що співвідносяться з відповідними окремими реаліями, а іменники на їх позначення – з відповідними однинними та множинними формами: *аксіома – аксіоми – аксіоматика* ‘система аксіом певної науки’, *тематика* – ‘зібрання певних тем’ та ін.

5. Нульсуфіксальні деривати вважаються продуктивним класом в українському словотворі. Серед них потрібно розрізнити абстрактні іменники, для яких властива нульова суфіксація: пор.: *розлука, допомога, перемога, втеча*, та багато інших, речовинні (пор.: *дерть, компост*) і збірні (пор.: *зелень, настриг* та ін.).

Збірні іменники з нульовим суфіксом мотивуються прикметниками або дієсловами і не мають співвідносних форм однини і множини [3, с. 65]. Вони формують предметно-характеризуючий, а не модифікаційний тип збірності. Тому він часто не потрапляє до переліку словотвірних типів збірних іменників у академічних граматиках та вузівських підручниках.

6. Іменників, що закінчуються на -ур (а), -атур(а), в українській мові порівняно небагато (близько 100). Серед них не всі є збірними. Збірних – тільки четверта частина від загальної кількості. Більшість із них відповідає класичним вимогам збірності: вони не піддаються рахункові, не сполучаються з кількісними числівниками, мають корелятивні форми однини і множини, в результаті чого в таких утвореннях легко виділяється суфікс -ур- / -атур-. Словотвірний тип із суфіксом -ур- /-атур- має два семантичні підтипи: один охоплює збірні іменники, мотивовані іменами із значенням неістоти, інший – із значенням істоти, особи. Перший включений до переліку словотвірних типів збірності у академічних граматиках, другий у ній відсутній. Це можна пояснити тим, що збірні іменники першого підтипу – однозначні, і це одне значення є підтвердженням факту їхньої збірності, пор.: *апаратура, аркатура (від арка), клавіатура, мускулатура, партитура, кубатура* та ін.

Другий підтип (він значно об’ємніший) формується, як правило, із неосновних, метонімічних значень слів, пор.: *адвокатура, професура, режисура* (перше значення цих

слів – 'діяльність, посада'); **прокуратура** (перше значення – 'державний орган, що слідкує за законністю').

“Полісемантизм утвореного слова може бути зумовлений багатозначністю суфікса, який поєднує в собі певною мірою однотипні, зближені словотвірні навантаження. Так, наприклад, суфікс -ур(а) може виражати і збірне, і абстрактне значення.

7. Словотвірний тип іменників із суфіксом -аж (мотиватори – іменники, що є назвами одиниць виміру або конкретних предметів). Деривати мають значення “сукупність – носій предметної ознаки” і формують предметно-характеризуючий словотвірний тип, члени якого регулярно корелюють із формами однини та множини: **метр – метри – метраж, тип – типи – типаж** і т.д. Виняток становлять слова з непохідними основами – **каботаж, такелаж, тираж**.

8. До непродуктивних словотвірних типів можна віднести типи з такими формантами: -щин (а), -чин (а): **кримінальщина** ('кримінальники, злочинці'); -в(о): **паливо** та ін.; -ітет: **генералітет**; -вор (а): **дітвор**; -он: **лексикон** (*запас слів*); -еч (а): **малеча**; -изн (а) : **білизна**; -іан (а): **Шевченкіана**; -як: **кістяк**; -ад (а): **аркада**; -як : **рудяк** ('погане зерно'). Тільки деякі з непродуктивних збірних іменників спроможні породжувати деривати: **паливо – паливний, кістяк – кістяковий, білизна – білизняний**. Решта створює нульову словотворчу парадигму.

Огляд збірних суфіксально оформлених іменників показує, що це найменша за чисельністю група однинних іменників у сучасній українській мові. Говорити про її кількісний склад не завжди уявляється можливим, так як це залежить від позиції дослідника і розуміння ним поняття збірності. Погодившись із думкою про те, що категорію збірності складають тільки дериваційно характеризовані лексеми, ми взяли до розгляду близько 300 слів, трактування яких у “Словнику української мови” в 11 томах супроводжується поміткою “збірне”. Отже, це центр (і припускається, що найменш суперечливий центр) категорії збірності. Проте і у ньому співіснують не зовсім однорідні явища. Перш за все, мається на увазі наявність не тільки модифікаційного словотвору (до якого традиційно і незаперечно відносяться збірні імена), але й предметно-характеризуючих (мутаційних) типів. Питання про правомірність чи, навпаки, неправомірність, віднесення останніх до категорії збірності у науковій літературі не розглядалось. Дотримуючись логіки, ми вважаємо можливим об'єднати у категорії збірності ці два види словотвірних типів. Унаслідок цього змінюється й основна характеристика категорії збірності: вона може трактуватися не як виключно модифікаційна, але як модифікаційно-мутаційна. Тільки у такому випадку нею можуть бути охоплені явища, що складають центр дериваційно маркованої збірності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Возний Т.М. Семантичний вземозв'язок між твірними іменниками і похідними дієсловами на -ити- / Т.М. Возний // Мовознавство. –1977. - №3. – С. 29-34
2. Русская грамматика. – М., 1980. – Т.1
3. Сучасна українська літературна мова. Морфологія / за заг. ред. І.К. Білодіда. – К. : Наукова думка, 1969. – Т.1.
4. Топчий Л.М. Форми збірності іменників сучасної російської мови в семантичному і системно-граматичному аспектах : автореф. дис. канд. філол. наук. – Дніпропетровськ, 1997. – 18 с.
5. Яценко І.Т. Семантична і морфемна будова слів з неподільною і подільною основою // Українська мова та література в школі. – 1976. - №10. – С. 24-34.

Мартынова Л. Словообразовательный потенциал собирательных существительных в современном украинском языке.

В статье проводится обзор суффиксально оформленных имен существительных, короткий показывает, что это наименьшая за численностью группа единичных имен существительных в современном украинском языке. Определен словообразовательный потенциал собирательных имен существительных в современном украинском языке.

Ключевые слова: единичные имена существительные, собирательные имена существительные, словообразование, словообразовательный потенциал.

Martynova L. Derivational Potential of Collective Nouns in the Modern Ukrainian Language.

The article gives a review of the suffix-formed nouns, which shows that it is the smallest group of singular nouns in the modern Ukrainian language and gives a definition of the word formation potential of collective nouns in the modern Ukrainian language, determining the structural and semantic typology of nouns.

Key words: singular nouns, collective nouns, word formation, word formation potential.

Антоніна Мосійчук
(Вінниця)

УДК 811.111'367:81'22+82-1(73)

ЛІНГВОКОГНІТИВНІ ОСОБЛИВОСТІ СИНТАКСИЧНОГО ВИСУНЕННЯ В ТЕКСТАХ СУЧАСНОЇ АМЕРИКАНСЬКОЇ ПОЕЗІЇ

У статті висвітлюється лінгвокогнітивна природа синтаксично висунених елементів сучасних американських поетичних текстів, що привертають увагу читача через особливості власної формальної організації. Лінгвокогнітивним інструментом синтаксичного висунення є принцип фігури і фону, у термінах якого пояснюється специфіка сприйняття й інтерпретації читачем синтаксичних конструкцій вірша.

Ключові слова: синтаксична конструкція, синтаксичне висунення, фігура, фон, поетичний текст.

У сучасній стилістиці, поезиці та літературознавстві елементи поетичного тексту, які привертають увагу читача своєю формальною або смисловою організацією, пов'язуються з поняттям висунення. Останнє є категорією художньою, притаманною літературним творам загалом та віршованим зокрема. Висунення тісно пов'язане з поняттям очуднення [6, с. 15] та актуалізації [4, с. 31], що спричиняють деавтоматизацію сприйняття читачем відрізків художнього твору, створюючи ефект їх "відчуженості" [5, с. 35]. Поняття синтаксичного висунення відповідно співвідноситься із синтаксичним рівнем поетичного тексту і реалізується за допомогою базових синтаксичних одиниць – словосполучень і речень.

Інтерес до синтаксично висунених одиниць віршованих творів простежується ще в теорії формальної школи, найпомітнішим представником якої є В.Б. Шкловський [6, с. 15]. Основним засобом синтаксичного висунення формалісти визнають прийом ускладненої форми, який може досягатися заміною прямого порядку слів на зворотний, відокремленням синтаксичних елементів у межах поетичного твору, їх дистантним розташуванням тощо. Центральне місце відводиться прийомам паралелізму, порівняння, симетрії та зчепленню, тобто появі схожих за своєю будовою частин синтаксичного ланцюжка [7, с. 34-36].

Таке тлумачення синтаксичного висунення в подальшому розвивається структуралістами. Визнаючи самозначущість синтаксичних одиниць поетичного тексту, представники празького гуртка вказують на здатність останніх до актуалізації – такого використання мовних засобів, що "звертає увагу само по собі й сприймається як незвичайне, позбавлене автоматизму, деавтоматизоване" [1, с. 66]. Завдяки зв'язкам із ритмічною і семантичною структурами поетичного тексту, синтаксичні одиниці мають "необмежену можливість актуалізації" [4, с. 31], що виражається різноманітними варіантами їх формальної організації, появою специфічних синтаксичних форм (напр., складних речень із різними видами підрядності), не властивих у їх термінології "побутовій, народній мові" [там само, с. 27].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Стрімкий розвиток когнітивної стилістики і когнітивної поезики, нових наукових напрямів, представники яких зорієнтовані на